

УДК 94(477):63(091)

ОЛЕКСІЙ ЗАХАРЧЕНКО

м. Миколаїв

AlexeyZakharchenko-7457@mail.ru

НАЦИСТСЬКИЙ ПРОЕКТ «ГОТЕНЛАНД» В КРИМУ І НА ПІВДНІ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано нацистські плани аграрної колонізації представниками «арійської» раси Півдня України і Криму після завоювання Третім Рейхом «життєвого простору» на Сході Європи.

Ключові слова: Північне Причорномор'є, «Готенланд», «життєвий простір», рейхсфюрер СС, колонізація, генеральний план «Ост», окупація, фольксдойче.

Запланована керівництвом Третього Рейху аграрна колонізація південноукраїнських степів належить до малодосліджених проблем у вітчизняній та зарубіжній історіографії Другої світової війни. Завданням статті стане чергова спроба автора продовжити дослідження означеної теми, яку він розпочав у своїх попередніх публікаціях [5; 6; 7], щоб показати виняткове місце і значення Південної України та Криму в колонізаторських проектах нацистів, розроблених ними в ході війни, в залежності від перебігу подій на радянсько-німецькому фронті.

В завойовницьких планах поневолення і подальшої аграрної колонізації східного простору, нацистське керівництво з усіх окупованих радянських територій найбільше приваблювали саме Північне Причорномор'є, Приазов'є і Крим. Вперше доля цих територій вирішувалась задовго до їх окупації Вермахтом, на нараді у фюрера 16 липня 1941 року. Адольф Гітлер заявив: «Крим з прилеглими районами (область північніше Криму) повинні стати областю Імперії. Ці прилеглі райони мають бути якомога більшими» [6, 67]. Своєму союзнику Румунії, яка направила на Східний фронт армійську групу «Антонеску» в складі 3-ї і 4-ї армій під командуванням генералів Петре Думітреску та Ніколає Чуперца, за участь у війні нацистський вождь пообіцяв віддати Одесу. Проти такого рішення фюрера, який сподівався залучити румун для ведення спільних з Вермахтом бойових дій не тільки на Буковині і в Бесарабії, а й за Дніпром і в Криму, різко проти виступили присутні на нараді рейхсмаршал Герман Герінг і рейхсфюрер Альфред Розенберг, яких пізніше

підтримав рейхсфюрер Генріх Гімmlер. Справа в тому, що під румунську юрисдикцію потрапляли так звані фольксдойче – українські етнічні німці, які понад століття проживали в Північному Причорномор'ї, прибувши сюди на запрошення імператора Олександра I починаючи з 1809 року, де вони компактно мешкали в 151 колонії, переважно в сільській місцевості [6, 70]. Саме їх очільники Третього Рейху планували одразу залучити до аграрної колонізації і зробити головним оплотом нацистського панування в краї. Між німецькими і румунськими окупантами відтоді склались доволі напружені стосунки відносно майбутнього статусу і приналежності цього важливого причорноморського регіону, який з дозволу Гітлера, румунський кондукетор (керівник держави) Іон Антонеску декретом від 19 серпня 1941 року оголосив губернаторством «Трансністрія» (Задністров'є) [13, 140]. Румунія отримала мандат лише на тимчасову адміністрацію та економічну експлуатацію в межиріччі Дністра і Південного Бугу й то тільки на час ведення бойових дій. Знаючи про тимчасовість свого перебування в Причорномор'ї, румунські окупанти й поводитися відповідно, намагаючись максимально спустошити за відведений їм час сільськогосподарські ресурси регіону для задоволення своїх колосальних потреб в продовольстві та сировині [7, 20–21]. Тому окупаційна політика румунських загарбників була цілковито спрямована на тотальне хижацьке пограбування «Трансністрії». У цьому відношенні румунська армія навіть перевершила Вермахт, особливо під час відступу з Миколаївщини і Одещини навесні 1944 року. Брутальне поводження румун, грабунки і

реквізиції продовольства і худоби для потреб своєї армії – а кондукетор направив на Східний фронт понад 700 тисяч солдат і офіцерів для участі у спільному «східному поході» проти більшовизму – викликали сильне невдоволення місцевих етнічних німців, що категорично не бажали залишатися «під румунами». Дратувала фольксдойче і спроба насильницької румунізації «Трансністії». Румуни зовсім не звертали уваги до якої саме етнічної групи належала та чи інша сільська громада. Здійснюючи в губернаторстві політику геноциду, голокосту й параймосу (масове винищення ромів), румунські фашисти розстріляли 270 тис. євреїв, довели до смерті від голоду та інфекційних хвороб майже 50,5 тис. циган, а до кінця березня 1942 року в результаті знищення і насильницької депортації населення Одеси зменшилося на 400 тис. осіб [17, 197, 199]. Окупаційна політика румунських союзників по відношенню до фольксдойче, а їх за німецькими даними есесівської служби обліку етнічних німців ФоМі (фольксдойче міттельштелле) нараховувалось понад 130 тис. осіб, неодноразово загострювала відносини між Берліном і Бухарестом. Але доки йшла війна, Гітлер «заплющував» на це очі, адже розрив стосунків міг привести до виходу основного союзника і головного постачальника нафтопродуктів для військової економіки Рейху із війни і зняття з фронту кількох сотень тисяч румунських вояків.

В середині липня 1941 року вождь італійських фашистів Беніто Муссоліні запевнив Адольфа Гітлера, що його берсальєри теж візьмуть участь у спільному «східному поході» [15, 11]. З цією метою наприкінці липня він терміново направив на Східний фронт Італійський експедиційний корпус під командуванням генерала Джованні Мессе. На початку серпня 1941 року першою прибула і розпочала бойові дії саме на миколаївській землі 9-а автотранспортована дивізія «Пасубіо» генерала Вітторіо Джованеллі, що просувалась теренами Доманівського, Веселинівського, Вознесенського і Братського районів [12, 59–60]. Знаючи зазіхання, апетити і примхи дуче, Гітлер у таємному наказі командуючому 11-ю німецькою армією генерал-полковнику Ойгену Ріттеру фон Шоберту розпорядився ні за

яких обставин й близько не допускати експедиційний корпус Мессе, що увійшов до складу цієї армії, до бойових дій у Причорномор'ї і особливо в Криму, а використовувати союзників якомога далі від чорноморського узбережжя – в середньому Подніпров'ї і Донбасі [15, 12]. Одразу після зустрічі двох диктаторів в Умані, яка відбулась 28 серпня 1941 року і параду італійських берсальєрів, зовнішній вигляд яких викликав відвертий сміх в есесівському оточенні фюрера [14, 117], італійські війська перекинули в район Дніпропетровська, в подальшому не підпускаючи союзників не тільки до Чорного, а й Азовського моря. Гітлер не бажав ні з ким, навіть зі своїм вірним другом Муссоліні, ділитися головним військовим трофеєм – ласим шматком української землі. «Бачите, дуче, – говорив фюрер напередодні параду італійців, вказуючи на український чорнозем, – це найродючіший ґрунт у світі. Ваші італійці змушені жити в тісноті, працювати на кам'янистій землі, а тут знаходяться величезні поклади цієї багатой землі. Згодом тут постане житниця нової Європи» [14, 116].

Фюрера понад усе цікавила територія Криму і навколишніх земель – Причорномор'я, північної Таврії і Приазов'я. Гітлер на військовій нараді 27 липня 1941 року знову на поліг на приєднанні цього важливого регіону до складу Великої Німеччини: «Ми візьмемо південну Україну, особливо Крим, і перетворимо її у велику німецьку колонію. Не буде ніякої шкоди з того, що ми витіснимо все населення, яке зараз там проживає. Німецький колоніст стане солдатом-селянином...Тих із них, хто походить із селян, Рейх забезпечить повністю обладнаними фермами » [6, 67]. Німецький щотижневий фронтовий кіножурнал «Дойче вохеншау» в екстремому випуску за серпень 1941 року повідомляв, що наприкінці літа, вже на третій день окупації міста корабелів, до Миколаєва з короткочасним візитом на власному літаку прибув А. Гітлер. Приліт фюрера до Миколаєва не випадковий. Він хотів якомога швидше особисто подивитись на ту територію, яку планував одразу після переможного завершення війни включити до складу Великої Німеччини з невідкладною аграрною колонізацією регіону, який майже

за дві тисячі років до цього заселяли давні предки німців – германські племена остготів. Повернення на «ісконно німецькі землі» Причорномор'я – «арійську» прабатьківщину Третього, «тисячолітнього Рейху» – стало програмною метою колоніальної експансії націонал-соціалізму. Мова йшла про створення в Причорномор'ї, Приазов'ї і в Криму «особливої» – елітної імперської території, яку Гітлер назвав рейхсгебіт «Готенланд» («Готська земля») і планував, попередньо знищивши і виселивши усе корінне населення регіону, заселити край виключно німцями – колоністами, які прибудуть з Німеччини і Австрії [18, 28]. Про важливість посідання у Північному Причорномор'ї і Таврії, з перспективою колонізації вихідцями з Рейху, наголошував своєму підлеглому – рейхскомісару України Еріху Коху, рейхсміністр у справах окупованих східних областей Альфред Розенберг. 18 листопада 1941 року він надіслав гауляйтеру таємну директиву в якій вказувалось: «У всякому разі треба вжити всіх заходів, аби оформити в німецьку колонію півострів Крим і поки ще ближче не окреслену територію аж до Дніпра, потім по дузі до Азовського моря... посідання Криму з прилеглою до нього територією, яке було б підсилене великим німецьким поселенням, має вирішальне значення для охорони німецького панування» [11, 543]. Отже, запланований нацистським фюрером «Готенланд» мав постати на території сучасних Миколаївської, Херсонської, Запорізької, частини Дніпропетровської областей і в Криму. Передбачалось, одразу після перемоги над СРСР, повністю депортувати з Кримського півострова все корінне населення і заселити його жителями австрійського Південного Тіролю. На думку Гітлера, кліматичні умови Тіролю і Криму дуже схожі, тож його земляки – австрійські поселенці – доволі швидко зможуть тут адаптуватися [21, 504–505]. Ось чому саме австрійця Альфреда Фрауенфельда нацистський вождь призначив генеральним комісаром «Таврії», пізніше перейменованої на генерал-бецирк «Крим» [6, 68].

Ще до початку війни Адольф Гітлер закликав есесівців налагодити «конвейер смерті» – масове винищення мільйонів людей «нижчих рас» в небачених до цього масштабах, геноцид

цілих етнічних груп населення. «Нам необхідно розвинути техніку винищення населення. – вказував фюрер. – Якщо мене запитують, що я маю на увазі під винищенням населення, я відповім, що я передбачаю знищення цілих расових одиниць. Якщо я посилаю цвіт німецької нації в пекло війни, без найменшого жалю проливаючи дорогоцінну німецьку кров, то, без сумніву я маю право знищувати мільйони людей нижчої раси, які розмножуються, немов черв'яки» [2, 284]. Відповідно до цього програмного положення нацистського вождя, головною метою східної кампанії Вермахту і військ СС стало завоювання величезного знелюдненого простору з подальшим інтенсивним його заселенням представниками панівної «нордичної» раси, до якої крім німців і австрійців, згідно «расової теорії» націонал-соціалізму, також відносились представники народів Західної Європи і Скандинавії. Для того, щоб максимально прискорити процес масового винищення «нижчих рас», відомством рейхсфюрера СС Генріха Гімmlера створюються спеціально підготовлені команди професійних убивць – зондеркоманди, айнзатцкоманди і айнзатцгрупи, що підпорядковувались імперській службі безпеки – РСХА [22, 157]. Це були оперативні (айнзатц) команди особливого призначення, головна функція яких – винищення «расово неповноцінних» етнічних груп населення, в першу чергу бездержавних народів – євреїв і циган [22, 160]. РСХА в стислий термін були сформовані чотири айнзатцгрупи: «А», «В», «С» і «D» [4, 14–15; 36–37; 579–580; 201–202]. Айнзатцгрупа «D» – командир штандартенфюрер СС Отто Олендорф – діяла в тиловому районі 11-ї німецької армії в Молдавії, на Півдні України, в Криму і на Північному Кавказі. Всього за час дії групи (розформована 15 липня 1943 р.) нею розстріляно 91728 чоловік, в переважній більшості євреїв [4, 202]. Напередодні війни проти СРСР між керівництвом РСХА і командуванням Вермахту велись переговори щодо правового статусу айнзатцгруп. 13 березня 1941 року відбулась нарада з цього питання між очільником РСХА обергрупенфюрером СС Рейнгардом Гейдріхом і генерал-квартирмейстером Генштабу Вермахту генерал-лейтенантом Едуардом Вагнером. 4 квітня Вагнер подав

Гейдріху проект угоди відносно статусу і обов'язків айнзатцгруп. Ознайомившись з документом, Гейдріх чітко і конкретно визначив перед есесівськими убивцями їхні головні завдання: «Комуністичні функціонери і активісти, євреї, цигани, саботажники і шпигуни, що становлять небезпеку діючій армії, мають бути виявлені і негайно страчені без суду і слідства» [3, 251]. В серпні - жовтні 1941 року в Південній Україні діяла айнзатцгрупа «D», яка нараховувала 550 «фахово» підготовлених і вишколених «кривавому ремеслу» убивць [3, 251]. Айнзатцгрупи підрозділялись на айнзатцкоманди (70–120 осіб) і зондеркоманди СС (20–30 чоловік), що виконували спеціальні завдання [3,–252].

Після свого нетривалого перебування у Миколаєві і ознайомлення з районом наміченої аграрної колонізації краю, Гітлер поставив перед керівництвом СС два конкретні завдання: якнайшвидше розробити масштабний проект «вдосконалення і зміни ландшафту» й перебудову завойованого «лебенсрауму» («життєвого простору») для подальшого розселення «істинних арійців» і в максимально короткий час повністю знелюднити від «неповноцінного в расовому відношенні» населення території Причорномор'я, Приазов'я і Криму. Щоб пришвидшити втілення цього злочинного задуму фюрера, наприкінці серпня 1941 року до Миколаєва прибув відповідальний в нацистському керівництві за «остаточне вирішення єврейського питання» очільник СС рейхсфюрер Гімлер і командири усіх чотирьох айнзатцгруп – Шталекер, Небе, Раш і Олендорф. Як стверджує британський дослідник охоронних загонів (СС) нацистської партії (НСДАП) Гордон Уільямсон «починався справжній марафон смерті, учасники якого змагались у тому, хто кого перевершить у кількості здійснених убивств» [22, 162]. Виконуючи вказівку Гітлера, рейхсфюрер Гімлер провів таємну нараду з керівництвом айнзатцгруп і команд, де завірив есесівців, що «керівники і виконавці не будуть нести особисту відповідальність за виконання цього наказу. Всю відповідальність беремо на себе я і фюрер» [2, 287; 20, 58]. В Миколаєві і його околицях діяльність по виявленню єврейського населення здійснювала айнзатцкоманда

«D-4», в складі якої створена ексекційна команда «ЕК 11-а» під керівництвом штурмбаннфюрера СС Пауля Цаппа [20, 58]. В донесенні айнзатцгрупи «D» від 2 жовтня 1941 року вказувалось, що «з 19.09 по 30.09 страчено 22467 євреїв та комуністів. Загальна кількість – 35782» [13, 247]. Жажливі «жнива смерті» впродовж серпня – жовтня 1941 року безжально «викосили» майже все єврейське населення Миколаївщини – назавжди зникли цілі єврейські родини, вулиці, квартали, колгоспи, припинили існування усі єврейські села краю. Німецький майор, військовий хірург 11-ї польової армії Пітер Бамм став випадковим свідком голокосту на теренах Миколаївщини у вересні 1941 року. В своїх мемуарах він засудив дії есесівців: «Без сумніву, у військах було розповсюджене почуття неприхованого протесту проти убивства невинних людей... Та відкритих проявів обурення не було. Вірус антисемітизму вже глибоко вкоренився в душах людей. Несхвальна реакція з боку бойових частин на подібні злочини не відвернула подальші убивства, а просто змусила їх безпосередніх виконавців діяти більш обережно, потайки. Не було ярих протестів» [1, 51]. Щоб «пом'якшити» психологічне навантаження на есесівців із розстрільних команд, Отто Олендорф «милосердно» розпорядився при розстрілах вбивати кожну жертву одночасно двом катом, щоб вони не здогадувались, хто ж з них убивця і тим самим запобігали надмірних «душевних травм» і «докори совісті» [10, 167]. Усього за перший місяць окупації міста корабелів у ньому не залишилось жодного єврея, що засвідчила служба реєстрації населення Миколаєва станом на 22 вересня 1941 року, де в графі «євреї» стояв прочерк [20, 62]. 5 жовтня 1941 року Гімлер знову прибув до Миколаєва з інспекційною перевіркою і за «зразкове» виконання його наказу щодо «остаточного вирішення єврейського питання» й перетворення Північного Причорномор'я на «юденфрай» – мовою катів – місцевість, вільну від євреїв, він з неприхованим задоволенням поздоровив Олендорфа з «блискучим» результатом і присвоїв йому чергове есесівське звання – оберфюрера СС [13, 282].

Оскільки в Миколаївському «котлі» в серпні 1941 року, попри всі сподівання німців,

так і не вдалося знищити й полонити оточений Південний фронт, який, відійшовши в результаті успішного «Грейговського прориву» за Дніпро, зайняв там оборону і не дозволив Вермахту «з ходу», як планували нацистські стратеги, захопити Кримський півострів, довелося поки що відкласти реалізацію гітлерівського проекту «Готенланд» до кращих часів. В період облоги Севастополя, яка тривала 250 діб, з кінця жовтня 1941 р. до початку липня 1942 р., несподівано виник ще один проект – створити на Кримському півострові маріонеткову державу «Татарстан». Автором ідеї утворення на півострові кримсько – татарської «квазідержави» став німецький посол в Анкарі Франц фон Папен, який обіцяв створення «Татарстану» намагався схилити нейтральну Туреччину до війни з Радянським Союзом. Однак, в квітні 1942 року, турецький прем'єр Сараджоглу офіційно повідомив посла про нереальність цього проекту і не дав згоди на пропуск німецьких військ через турецьку територію для їх просування на Кавказ і Близький Схід [6, 68]. Знову повернулись до реалізації проекту «Готенланд» нацисти тільки після падіння Севастополя (4 липня 1942 р.) і повної окупації Кримського півострову. Після нищівних поразок радянських військ під Керчю, Харковом і Севастополем, в липні 1942 року Вермахт разом із союзниками Рейху – італійськими, угорськими і румунськими арміями – стрімко наступав на Волгу і Кавказ. Здавалося, що омріяна перемога і капітуляція СРСР вже не за горами. До того ж, вся Україна і Крим відтепер перебували під цілковитим контролем і повною окупацією Третього Рейху, що дозволило знову заговорити про створення «Готенланду» на Півдні України і в Криму.

16 липня 1942 року Адольф Гітлер викликав у свою вінницьку ставку «Вервольф» рейхсфюрера СС Генріха Гімлера і особисто йому доручив негайну розробку плану по реалізації проекту «Готенланд» [8, 176–177]. Відомство СС і його очільник, давно виношували власні амбіційні колонізаторські проекти, які лежали в площині реалізації генерального плану «Ост» [23, 280]. Великий магістр Чорного ордену СС рейхсфюрер Гімлер хотів створити на цих землях власну орденську

есесівську державу «Готенгау» («Готська область») [18, 28]. Роздачею землі і розселенням есесівців займалося спеціально створене ще задовго до війни Головне управління раси і поселень РусХА на чолі з обергрупенфюрером СС Отто Гофманном [19, 9]. Виконуючи вказівки свого шефа він коротко виголосив основний девіз переселенської політики Чорного ордену: «Схід має належати СС!» [23, 264]. Есесівські творці генерального плану «Ост» вважали, що для його здійснення необхідно знищити понад 30 млн слов'ян. «Звільнений» від корінного населення «життєвий простір», згідно задуму, призначався для невідкладного розселення німецьких переселенців: 840000 негайно і 1,1 млн чоловік – в другій хвилі. В наступні десять років планувалось переселити 200000 і впродовж ще двадцяти років – 2,4 млн німецьких колоністів з Рейху [23, 280–281]. Оберфюрер СС Конрад Хетлінг, директор інституту по аграрній політиці при Берлінському університеті, в поданій ним рейхсфюреру СС Гімлеру від 28 травня 1942 року доповідній записці вказував: «На території східних земель мають бути нарізані переселенські райони, підпорядковані рейхсфюреру СС. Переселенці отримають право оренди землі різної категорії – тимчасово, у спадок і спеціальну. Призначені відповідальні особи будуть стежити за порядком у цих районах, мешканці яких через 25 років повинні стати наполовину німцями» [23, 281]. Окремо для колонізації есесівцями виділялись 3 райони: на захід від Ленінграду (Інгерманландія), Криму – Херсону – Миколаєва (Готенгау), а також район балтійського узбережжя в районі литовського Мемеля і Нарева. Есесівська колоніальна імперія на Сході мала спиратись на систему із 26 опорних пунктів, які представлятимуть собою невеликі німецькі міста з приблизно 20 тис жителів. Навколо них розмістяться німецькі села (в радіусі від 5 до 10 км) [23, 281]. Гітлер заборонив будь-яке спільне проживання в українських містах «арійців» і українців-«унтерменшів». За його дорученням, 23 липня 1942 року, «сірий кардинал рейху», керівник партійної канцелярії рейхсляйтер Мартін Борман, якого поза очі називали «тінню фюрера», надіслав рейхсміністру окупованих східних областей Альфреду Розенбергу таємного

листа відносно подальшої колоніальної політики на окупованих територіях. В ньому викладено вісім основних положень (принципів), якими слід керуватися на захоплених територіях для запобігання «розмноження» і «зростання» місцевого ненімецького населення. Зокрема у сьомому принципі сказано: «Німці обов'язково мають бути усунені з українських міст. Навіть розміщення їх в бараках поза містами краще, ніж поселення усередині міст! Ні в якому разі не треба будувати російські (українські) міста чи упорядковувати їх, оскільки місцеве населення не повинно мати більш високого життєвого рівня. Німці проживатимуть у заново збудованих містах і селищах, суворо ізольованих від російського (українського) населення. Тому будинки, що будуватимуть для німців, не повинні бути схожими на російські (українські). Мазанки, солом'яні стріхи і т. д. для німців неприпустимі» [24, 244–245].

Для пришвидшеної аграрної колонізації краю і економічного освоєння південноукраїнських степів керівництво Третього Рейху збиралося задіяти виховану в нацистському дусі молодь – членів Гітлерюгенду і спілки німецьких дівчат БДМ, які з моменту встановлення влади нацистів проходили обов'язкову щорічну сільськогосподарську практику на селі, набуваючи необхідного досвіду господарювання на землі. До початку світової війни «сільську практику» встигли пройти кілька мільйонів юних «арійців» [7, 19]. Саме молоді багатодітні селянські сім'ї представників вищої «нордичної раси» мали заселити, обжити і назавжди витіснити з Приінгулля, Прибужжя і нижнього Подніпров'я «неповноцінне» у расовому відношенні корінне населення. Керівник Гітлерюгенду рейхсгендфюрер СС Артур Аксман у новорічному зверненні наприкінці 1942 року закликав юних німкенів і німців негайно розпочати аграрну колонізацію на завойованих українських землях: «Ми створимо на східному кордоні стіну із мяса і крові, яка стане міцнішою сталі і бетону. Для закріплення на східних землях нам знадобляться найкращі молоді люди. Тому, добровольці, вперед!» [9, 199]. Крім вихідців із Рейху до колонізації і заселення «Готенланду» планували залучити близьких до «істинних арійців» за «нордичними» ознаками європейців і сканди-

навів – данців, норвежців, шведів, бельгійців, голландців, ірландців, шотландців, англійців, валійців. Ось чому фюрер категорично не бажав, щоб поруч з елітними «нордичними» народами в його «Готенланді» мешкали союзні рейху, але не «арійці» – мадяри, румуни, італійці, словаки, хорвати, болгары і французи, не кажучи вже про спільне проживання з представниками вищої «нордичної» раси місцевого, «неповноцінного» з расової точки зору населення – українців, росіян, молдован, греків, сербів, вірмен, караїмів і кримських татар, яких після переможного завершення війни планували депортувати до Сибіру. Щодо циган і євреїв, то їх усіх мали фізично винищити в ході «остаточного вирішення», тобто не чекаючи закінчення бойових дій на Сході [10, 87–88].

Оволодівши Кримським півостровом, нацисти намагались одразу довести своє одвічне «історичне» право на ці землі. Улітку 1942 року німецькі археологи досліджували руїни князівства Феодоро, яке 1475 року зруйнували турки. В книзі «Готи в Криму» В. Баумельбург доводить, що саме давні прагерманці – остготи – заснували Алустон (Алушту), Горзувітай (Гурзуф), Каламіту (Інкерман) та інші міста [16, 425–426]. Знавець «східного простору», рейхсміністр окупованих східних областей, прибалтійський німець Альфред Розенберг, який з 1893 по 1918 рр. народився, отримав у Москві вищу освіту і жив в Росії, запропонував Гітлеру перейменувати Сімферополь на Готенбург, а Севастополь назвати в честь короля остготів Теодоріха (493–526 рр.) – Теодоріхсхафен [18, 27–28]. Хоча Теодоріх ніколи не бував у Криму, а правив на Балканах і в завойованій ним Італії.

Гітлер доручив своєму «вірному Хайні» – рейхсфюреру СС Гімmlеру – в стислий термін розробити під егідою СС грандіозну програму «вдосконалення клімату і ландшафту» причорноморських степів на яких планувалося згодом створення особливої імперської території «Готенланд». У нацистському керівництві «творця» Голокосту і організатора «осточного вирішення єврейського питання» вважали ще й головним «фахівцем» з проблем сільського господарства, оскільки Гімmlер у 1922 році закінчив Мюнхенський університет і отримав диплом аграрія – селекціонера в галузі розве-

дення птахівництва. Ще студентом він вивчав на курсах російську мову й навіть робив запит до радянського посольства в Берліні щодо переїзду на Україну в якості дипломованого агронома для роботи в сільському господарстві [10, 70–71]. Після завершення навчання він деякий час працював за фахом – селекціонером на власній птахофермі, розводячи породи-стих курей і півнів. Ставши в січні 1929 року на чолі есесівського Чорного ордену, рейхсфюрер почав «розводити» вже «високопородистих» людей вищої раси – «істинних арійців», нещадно вибраковуючи «людський непотріб» і знищуючи шляхом селекції, стерилізації, евтаназії і геноциду усіх «нерентабельних і неповноцінних» з расової точки зору імперських німців (рейхсдойче), «зайвих» і «обтяжливих» для утримання за рахунок бюджету нацистському Рейху – калік, інвалідів, психічно хворих, дальтоніків, наркоманів, алкоголіків, гомосексуалістів, безхатченків, похилих і немічних старців, народжених з фізичними вадами немовлят, а з початком світової війни – «недолюдів» («Untermensch»): євреїв, циган і слов'ян. Його відбірні війська СС були призначені перш за все значно «покрасити породу» пересічних «расово-неповноцінних» німців, що становили приблизно 20% від загалу [18, 245]. Зачатком панівної «нордичної» раси нацисти вважали не німців, а СС. Гітлер, виступаючи перед есесівцями, якось зізнався: «расою ми ще повинні стати!» Тому Гімmlер наголошував, що його відбірні елітні СС «виникли як продукт закону селекції. Ми створили їх із наших пересічних людей» [18, 248].

Після окупації України і Криму Вермахтом, Гімmlер вважав, що нарешті настав його «зоряний час» і тепер він зможе реалізувати свою давню мрію – стати для мільйонів «істинних арійців» рейхсландвіртсшафтфюрером – «імперським сільськогосподарським вождем» нації, очільником воєнізованих селянських поселень на Сході [23, 281]. Шеф СС постійно проповідував в середовищі есесівців думку, що німці знову мають повернутися до землі, забезпечивши собі новий «життєвий простір» («лебенсраум»). Його колоніальний проект передбачав створення розгалуженої і компактної системи напіввійськових селянських поселень на завойованому Сході під

егідою СС: «Німецький народ завжди був народом селян і повинен знову повернутися до своєї основної субстанції. Схід якраз має слугувати посиленню цієї народної риси і стати джерелом постійного поступу живої крові для його оновлення» [23, 264–265]. Гімmlер давно готував себе до «священної місії»: повести німців на Схід і зробити їх селянами-воїнами (Wehrbauern) [8, 178; 23, 264]. За взірць він брав створення військових поселень на кшалт козачих станиць Дону і Кубані. Тому донських і кубанських козаків, частина яких зі зброєю в руках в складі козачих формувань Вермахту і військ СС воювали проти Червоної армії, ненавиділи більшовизм і вважались непримиренними ворогами радянської влади, одразу після сталінградської катастрофи, весною 1943 року, з ідеологічних міркувань, теж оголосили «арійськими» народами – союзниками Третього Рейху і «братами по зброї». Після нищівної поразки Вермахту на Курській дузі, Гімmlер, щоб виправити скрутне становище на фронті, терміново зробив новий проект. З донських, кубанських і терських козаків, які рятуючись від наступаючої Червоної армії, цілими станицями, разом із сім'ями і вивезеним майном розмістились на азовському узбережжі, у північній Таврії і нижньому Подніпров'ї, а також із числа місцевих колаборантів краю – він запропонував створити мережу «козачих військових поселень», надати їм у приватну власність частину української землі, негайно ліквідувати усі колгоспи в цьому регіоні і на новоспечених «козаків» покласти обов'язок несення сторожової служби для охорони нового кордону Третього Рейху, що відтепер мав проходити вже не по уральському хребту, як планувалось раніше, а вздовж «Східного валу» – потужної лінії німецьких укріплень на лівому березі Дніпра і до Азовського моря. Впевнений в успіху свого нового проекту, рейхсфюрер СС заявив: «оскільки Сталін і більшовизм відійти від колгоспної системи неспроможні, то кожний одноосібний селянин в силу своєї природи стане ярим ворогом більшовизму. Ніякого примирення між ними бути не може» [6, 69]. Та за браком часу і категоричної незгоди фюрера дати дозвіл на створення з «унтерменш» нового «козацтва», черговий проект «Великого магістра» Чорного ордену СС зазнав фіаско і залишився лише на папері.

Однак за рік до цього – у липні 1942 року – ситуація на Східному фронті ще не віщувала загрози існуванню Рейху і реалізація проекту «Готенланд» здавалась рейхсфюреру СС цілком реальною. 16 липня 1942 року, коли Гітлер доручив саме Гімлеру втілення проекту «Готенланд», той назвав «самим щасливим днем у моєму житті» [8, 176]. Розроблена Гімлером програма передбачала: будівництво швидкісних автобанів; висадку лісосмуг, виноградників, суцільне обліснення засушливого краю; зариблення мальками річок і ставків; створення зрошувальної системи на Бузі, Інгульці та Дніпрі; зведення великого кримського водного каналу за рахунок дніпровської води; спорудження повністю облаштованих для комфортного проживання «арійськими» переселенцями із Рейху невеликих містечок, селищ і ферм, а також природних заповідників, мисливських угідь і рибальських господарств, баз відпочинку на чорноморському узбережжі для оздоровлення нацистської правлячої еліти і СС, перетворення Криму на «німецьку Рів'єру» – імперську курортну зону. Кінцевою метою масштабного гімлерівського проекту мало стати створення нової колоніальної імперії під егідою СС, до складу якої повинна цілком відійти і Миколаївщина. «Нас очікує робота колосальних масштабів. Нова німецька раса приборкає несприятливий клімат і створить життєвий простір, притаманний її характеру. – проголосив Гімлер. – Це буде найважливіший колоніальний проект, який тільки бачив світ, до того ж пов'язаний із вирішенням важливого завдання – захистом західного світу від вторгнення з Азії» [8, 177]. Головний кат та інквізитор Третього Рейху, організатор «фабрик смерті» і Голокосту на окупованих територіях, відповідальний за знищення в газових камерах і печах крематоріїв одинадцяти мільйонів в'язнів концтаборів, вважав себе майбутнім видатним «вождем німецького селянства», якому геній Адольфа Гітлера довірив втілення масштабного колоніального проекту «Готенланд», реалізація якого мала докорінно, на віки, змінити не лише клімат і ландшафт, а й національний склад населення цілого регіону – Причорномор'я, Приазов'я і Криму. Особистий лікар рейхсфюрера – відомий фінський мануальний тера-

певт Фелікс Керстен вказує, що після аудієнції у фюрера, його пацієнт ледь не збожеволів від щастя, оскільки йому довірили здійснити мрію всього життя [8, 176, 183–184]. Німецький журналіст Ганс Йост, який часто подорожував з рейхсфюрером СС, згадував, що Гімлер любляв іноді зупинити автомобіль і пройтися обабіч дороги. «Нахилившись, – стверджував Йост, – він брав шматок землі, розтирав її між пальцями, задумливо нюхав, а потім розглядав широкі безкрайні поля родючої землі, розмірковував уголос про те, як виростуть згодом тут дерева і кущі, як захистять вони врожай від холодних вітрів, дадуть вологу і забезпечать економічний підйом цих, тепер уже німецьких земель» [6, 71].

Реалізувати цей «епохальний» за розмахом проект нацисти планували впродовж чотирьох років, асигнувавши 3–4 млрд рейхсмарок. Врожайність одразу мала збільшитись принаймні вдвічі, а то й втричі, валовий збір зерна складати щонайменше 5 млн. тонн, що забезпечило б повністю продовольством 6–7 млн «арійських» переселенців з Німеччини, Австрії і країн Північної Європи [5, 113–114]. Нацисти діяли напрочуд швидко і оперативно. Всього через два тижні після отриманого наказу фюрера про початок втілення проекту «Готенланд» на Півдні України – 30 липня 1942 року на ім'я рейхскомісара Еріха Коха надійшла пам'ятна записка відносно створення зрошувальної системи в Північному Причорномор'ї, Таврії і в Криму водами Інгульця і Дніпра. План зрошувальної системи подавався на окремій карті (схема 1) з усіма подробицями та розрахунками [5, 115]. Окупанти посилено розшукували колишніх радянських фахівців, які до війни працювали над спорудженням зрошувальної системи, щоб негайно залучити їх до цього проекту [13, 188]. Першу чергу зрошувальні системи планувалося ввести в дію вже за рік – восени 1943 року.

Оскільки цей степовий і безлісий регіон України належав до зони ризикованого землеробства, що завжди страждав від частих суховіїв, пильових піщаних бурь, посухи і нестачі опадів, нацисти підійшли до справи комплексно, з урахуванням усіх негативних обставин. Наприкінці липня 1942 року рейхсфюрер СС Гімлер через головний відділ

продовольства і сільського господарства рейхскомісаріату «Україна» надіслав господарській команді «Південь» і відділам продовольства і сільського господарства генерал-бецирків (округів) «Миколаїв», «Мелітополь» і «Дніпропетровськ» службове розпорядження щодо висадки п'яти і семирядних лісосмуг шириною 9 і 12 метрів. Виділялись чотири основні кліматичні зони: 1. – Північна чорноземна зона (Ольшанка – Кіровоград – Олександрія – Кременчук – Карлівка – Чугуїв – Волчанськ); 2. – Зона звичайного чорнозему (Вознесенськ – Кривий Ріг – Нікополь – Бердянськ); 3. – Південна чорноземна зона (Миколаїв – Каховка – Веселе – Приазовське); 4. – Зона бурих земель (Чаплинка – Новоолексіївка) [5, 113]. 28 вересня 1942 року генерал-комісар Миколаєва Евальд Опперман підписав розпорядження про початок будівництва польових вузькоколіїних залізниць, яке мав очолити радник державних залізниць Шмідт (особливо уповноважений рейхсміністра шляхів сполучення), а в миколаївському гене-

ральному окрузі відповідальним за будівництво призначили радника державних залізниць Шредера. Вже до жнив 1943 року планувалося прокласти такі залізниці шириною колії 60 см: Вознесенськ – Єланець – Новий Буг; Снігурівка – Берислав; Новий Буг – Володимирівка – Олександрштадт – Качкарівка; Ново-Павлівка – Привільне та інші [13, 190]. Грандіозні плани нацистів по економічному і господарському освоєнню Північного Причорномор'я, Приазов'я і Криму ще раз доводять про виняткове місце і значення цього регіону, оскільки більше ніде на окупованій радянській території в роки війни вони не планували й близько нічого подібного.

Для гігантського будівництва по проекту «Готенланд» рейхсфюрер СС збирався залучити кілька мільйонів рабів – військовополонених і «расово неповноцінне» місцеве населення Причорномор'я і Приазов'я, якому в елітному нацистському «Готенланді» для проживання есесівці взагалі не відводили ніякого місця. Згідно генерального плану «Ост», після завершення

Схема 1. План зрошувальної системи Південної України і Криму

будівельних робіт, увесь «неповноцінний у расовому відношенні людський матеріал», як вже «повністю відпрацьований і зайвий непотріб» підлягав тотальній примусовій стерилізації, знищенню і насильницькій депортації до Сибіру. Це означало, що корінні мешканці прибузького краю і північної Таврії мали завжди зникнути, а їх місце зайняти прибулі з Рейху «істинні арійці».

Але потужна ратна хода Червоної армії – визволительки зірвала втілення цього злочинного задуму у перетворенні української землі на німецький «Лебенсраум». Завдяки незборимій волі, жертвності і подвигу нашого народу, який неймовірною ціною здолав і переміг «тисячолітній» Рейх у найстрашнішій війні в історії людства, відстоявши своє одвічне право жити і працювати на власній землі – гітлерівський проект «Готенланд», на щастя, так і залишився лише на папері, в маячні і хворій уяві його «творців».

Список використаних джерел

1. Бамм П. Невидимый флаг. Фронтовые будни на Восточном фронте. 1941–1945 / Питер Бамм. Пер с англ. И. А. Емеца. — М. : ЗАО Центрполиграф, 2006. — 269 с.
2. Бачо Я. Нацизм / Янош Бачо. Пер. с венгр. В. С. Иванова. — М. : Яуза, Эксмо, 2004. — 544 с.
3. Залесский К. РСХА / Константин Залесский. — М. : Яуза, Эксмо, 2004. — 384 с.
4. Залесский К. Охранные отряды НСДАП / Константин Залесский. — М. : Яуза, Эксмо, 2005. — 656 с.
5. Захарченко О. Південь України в планах «Третього рейху» / О. Захарченко // Південна Україна: проблеми історичних досліджень. Збірник наукових праць. — Ч. II. — Миколаїв, 1998. — С. 112–115.
6. Захарченко О. Нацистські плани аграрної колонізації Північного Причорномор'я / Олексій Захарченко // Емінак. Науковий щоквартальник. — № 1–4 (5) (січень–грудень). — 2010. — С. 67–74.
7. Захарченко А. А. Аграрная колонизация нацистами Юга Украины и Крыма / А. А. Захарченко // Збірник наукових праць до 40-річчя історичного факультету / За матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених та студентів «Актуальні проблеми розвитку країн світу: історія та сучасність» / [за заг. ред. Н. М. Буглай]. — Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2015. — С. 16–23.

OLEKSII ZAKHARCHENKO
Mykolaiv

NAZI PROJECT «GOTENLAND» IN THE CRIMEA AND SOUTHERN UKRAINE

In the article analyzed the Nazi plans for agricultural colonization by the «Aryan» race South Ukraine and Crimea after the victorious conclusion of the Third Reich and the Second World War, the conquest of «living space» in Eastern Europe.

Key words: Northern Black Sea Coast, «Gotenland», space living, Reichsfuhrer SS, colonization, General plan «Ost», occupation, volksdeutsche.

8. Керстен Ф. Пять лет рядом с Гиммлером. Воспоминания личного врача. 1940–1945 гг. / Феликс Керстен / Пер. с англ. Л. А. Игоревского. — М. : ЗАО Центрполиграф, 2004. — 430 с.
9. Кноп Г. «Дети» Гитлера / Г. Кноп. Пер с нем. А. Чикишева. — М. : ОЛМА-ПРЕСС, 2004. — 285 с.
10. Кноп Г. СС: черная инквизиция / Г. Кноп / Пер. с нем. А. Чикишева. — М. : ОЛМА-ПРЕСС, 2005. — 284 с.
11. Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні / Володимир Косик. — Париж—Нью—Йорк—Львів, 1993. — 660 с.
12. Мессе Дж. Война на Русском фронте. Итальянский экспедиционный корпус в России (К.С.И.Р) / Джованни Мессе. — М. : Книжный Мир, 2009. — 288 с.
13. Николаївщина в роки Великої Вітчизняної війни: 1941–1944 (До 60-річчя визволення області від німецько-румунських окупантів). — Миколаїв : КВІТ, 2004. — 503 с.
14. Неизвестный Гитлер / О. Гюнше, Г. Линге; Авт.-сост. М. Уль, Х. Эберле; предисл. В. Хауптова, Х. Мёллера; пер. с нем. А. Чикишева, Е. Кулькова (примечания). — М. : ОЛМА-ПРЕСС, 2006. — 512 с.
15. Петров Б. Н Как делили Украину Гитлер и Муссолини / Б. Н. Петров // Военно-исторический журнал — 1992. — № 6. — С. 10–15.
16. Петровський В. В. Історія України: Неупереджений погляд: Факти. Міфи. Коментарі / В. В. Петровський, Л. О. Радченко, В. І. Семененко. — Харків : ВД «ШКОЛА», 2007. — 592 с.
17. Рендюк Т. Румунська окупація території України у 1941–1944 роках (за новітніми румунськими джерелами) / Теофіл Рендюк // Сторінки воєнної історії України: 36 наук. статей / Відп. ред. О. Є. Лисенко. — К. : Інститут історії України НАН України, 2011. — Вип. 14. — С. 193–202.
18. Родионов В. «Истинные арийцы». Расовые мифы Гитлера / Владимир Родионов. — М. : Яуза-пресс, 2012. — 384 с.
19. Семенов К. К. Дивизии войск СС. История организации, структура, боевое применение / Константин Семенов. — М. : Яуза — пресс, 2007. — 288 с.
20. Судьбы евреев Николаевщины в период Великой Отечественной войны 1941–1945 гг.; под ред. М. Д. Гольденберга. — Николаев : Издательство П. Н. Шамрай, 2013. — 408 с.
21. Тревор-Ропер Х. Застольные беседы Гитлера. 1941–1944 г. / Хью Тревор — Ропер. Пер. с англ. А. С. Цыпенкова. — М. : ЗАО Центрполиграф, 2005. — 655 с.
22. Уильямсон Г. СС – инструмент террора / Г. Уильямсон. Пер. с англ. А. В. Бушуева, И. С. Соколова. — Смоленск : Русич, 1999. — 416 с.
23. Хёне Х. Черный орден СС. История охранных отрядов / Хайнц Хёне / Пер.с нем. Ю. Д. Чупрова, О. И. Лемехова. — М. : ОЛМА — ПРЕСС, 2003. — 542 с.
24. Чув С. Власовцы – пасынки Третьего Рейха / Сергей Чув. — М. : Яуза, Эксмо, 2006. — 608 с.

АЛЕКСЕЙ ЗАХАРЧЕНКО

г. Николаев

НАЦИСТКИЙ ПРОЕКТ «ГОТЕНЛАНД» В КРЫМУ И НА ЮГЕ УКРАИНЫ

В статье проанализированы нацистские планы аграрной колонизации представителями «арийской расы» Юга Украины и Крыма после завоевания Третьим Рейхом «жизненного пространства» на Востоке Европы.

Ключевые слова: Северное Причерноморье, «Готенланд», «жизненное пространство», рейхсфорер СС, колонизация, генеральный план «Ост», оккупация, фольксдойче.

Стаття надійшла до редакції 31.10.2016

УДК 94 (477.73):341.34 «1944-1950»

НАТАЛІЯ КАЛКУТІНА

м. Миколаїв

frau.kalkutina@yandex.ru

**ІНОЗЕМНІ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНІ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ:
ПРОБЛЕМА ВЗАЄМОВІДНОСИН З МІСЦЕВИМ НАСЕЛЕННЯМ
(1944–1950 рр.)**

У статті розглядаються взаємовідносини між контингентом таборів НКВС для військовополонених та радянськими громадянами. Вказується, що впродовж терміну вимушеного перебування на території Півдня УРСР полонених військовослужбовців іноземних армій сталася часткова зміна у сприйнятті образу колишнього ворога.

Ключові слова: військовополонені, табори, інтеграція, політична індоктринація, ксенофобія.

З початком Другої світової війни на території СРСР з'являється нова штучно створена соціальна група, яка на довгий час стає звичною частиною радянського суспільства – військовополонені іноземних країн.

Відношення місцевого населення до колишнього ворога варіювалося від неприхованої ненависті до співчуття. Якщо спочатку образ ворога був спрощений до образу «німця», завдяки чому кожен представник німецького народу автоматично ототожнювався з нацизмом, то з плином часу відбулася їх інтеграція в радянський соціум. Іноземні військовополонені в повній мірі розділили разом з населенням республіки всю важкість повоєнної розрухи і згодом озлоблення, прагнення помсти змінилося жалістю.

Цінна інформація про емоційну складову полону та взаємовідносини з радянськими громадянами міститься у мемуарах колишніх бранців таборів НКВС [1], радянських військовослужбовців та вільнонайманих працівників режимних установ для військовополонених

[2]. Повсякденність полону та особливості пристосування бранців до нових життєвих реалій висвітлюється в працях сучасних дослідників А. Чайковського [3], В. Левикіна [4], О. Кузьмініх [5], Л. Вавулінської [6], О. Юнгмайстера [7]. Але праці присвячені даній проблемі кількісно поступають дослідженням інших аспектів радянської системи полонення. Відповідно до цього, в статті зроблено спробу розглянути еволюцію взаємовідносин доволі численної групи військовополонених з жителями Південної України, яким довелося співіснувати впродовж багатьох років та шукати компроміси у цьому вимушеному спілкуванні.

Частина радянських громадян, в пам'яті яких ще були свіжими спогади про жахіття окупації, особливо в перші післяокупаційні роки, з ненавистю відносилися до учорашніх своїх гнобителів. Так, під час конвоювання 16 серпня 1944 р. німецьких військовополонених через м. Київ, з розгніваної юрби доносились вигуки: «Дивись, який товстий, як об'ївся українського сала, щоб воно йому боком